

EMRÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

M. A. Yekta SARAÇ

*Zamânımız geçicek çok nişân zuhûr eyler
Zamânımızda eğerçi nişânımız yoktur*

(Emrî)

Giriş :

Bilindiği gibi XVI. yy. Divan şiirinin gittikçe orijinal ürünler vererek zirveye ulaştığı bir devirdir. Emrî, bu asrın edebi kaynaklarında şiiri takdir edilerek kendisine genişçe yer verilen ve muamma sahasında devrinin üstadı olduğu belirtilen bir şairimizdir.

Emrî'nin doğduğu şehir Edirne, uzun müddet devlet merkezi daha sonra da Balkanlara yapılan fütuhatin ve askerî harekâtların merkezi olarak önemini uzun yıllar korumuş bir şehrimizdir. XVI. asırda Edirne askerî ve idarî açıdan olduğu kadar sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan da önemli bir merkezdi. Önceki iki asır boyunca Rumeli'nin Türk unsuru ile iskânı neticesi merkezi Edirne olmak üzere Rumeli'deki çeşitli cephelerden inkişaf eden bu hareketlilik XVI. asır sonlarından itibaren semerelerini vermiş ve bu canlılık uzun yıllar sürmüştür. Edirne'de yapılan saraylar, camiler, mescidler, medreseler, köprüler, imaretler ve daru's-şifalar, bu şehre verilen önemin delilleridir.

Edirne'nin, fetholunduğundan itibaren bir ilim ve kültür merkezi olması hasebiyle ülke içinden ve dışından birçok ilim adamı buraya toplanmıştır. Bunun yanı sıra şiire önem veren hatta kendileri de şiir yazan padişah ve şehzadelerin şehri olarak da özellikle XVI. asırda pek çok şair yetiştirmiştir. Bu devirde Edirne'de şiir zevkinin ileri olduğu, şairlerin tertip ettikleri meclislerde şiir

okuyup değerlendirdiklerimi kaynaklardan öğreniyoruz. Hatta Baki'ye Edirneli şairlerin cephe almasının sebebi de ileride zikredileceği gibi böyle bir mecliste sarfettiği bir sözdür. Edirneli şairler arasında o devirde muammaya verilen öneme de işaret etmek gerekir. Emri'nin böyle bir kültür ve şiir ortamında yetişmiş oluşu gözönünde tutulması gereken bir husustur.

Hayatı :

XVI. asır şairlerinden olan Emri'nin asıl adı Emrullah'tır. Tezkirelerde çoğunlukla Emrullah Çelebi olarak geçen Emri'nin Edirneli olduğu hususu bütün tezkire ve kaynaklarda ittifakla kaydedilmekle beraber doğum tarihi meçhuldür.¹ Ailesi hakkında da malûmatımız olmayan Emri'nin tahsil hayatıyla ilgili sadece *Heşt Bihîşt*'de «ilm-i zahire sa'y iderken feragat itdi»² ifadesini buluyoruz. Buradan kuvvetli bir tahsil hayatı görmediği ileri sürülebileceği gibi memuriyet hayatında yükselememesini diğer sebeplerin yanısıra bu duruma bağlamak da mümkündür.³ Gerçekten de Emri kitabet vazifeleri ve tevliyet hizmetlerinin dışında bir vazifede bulunmamış bu vazifeden de azl edilmiştir. Bu durumu Emri'nin muasırı kendisiyle görüşmüş olan Hasan Çelebi, *Tezkire*'sinde şöyle açıklamaktadır : «*Evâil-i hâlinde bazı amâirin kitâbeti ile kanâ'at etmiş idi ve anı cihet-i maîşet bilmiş idi. Bادهü mürebbi-i ulemâ ve dest-gîr-i ehl-i irfân ve sadru'l-cerîde-i fuzelâyı devrân merhûm vâlid-i firdevs-mekân ve cennet-âşiyân Edirne*

1 Sehi, *Heşt Bihîşt*, nşr. Günay Kut, Cambridge (USA), 1978, s. 303; Latifi, *Tezkire-i Latîfi*, nşr. Ahmed Cevdet (İstanbul, 1314), s. 94; Aşık Çelebi, *Meşâiru's-Şuarâ*, nşr. G. M. Meredith-Owens (London, 1971), v. 46 b; Ahdi, *Gülşen-i Şuarâ*, İ. Ü. Ktb., nr. 2604, v. 31 b; Riyazi, *Riyâzî's-Şuarâ*, Nuruosmaniye Ktb., nr. 3724, v. 27 a; Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, nşr. İbrahim Kutluk, c. 1, (Ankara, 1978), s. 174; Beyani, *Tezkiretü's-Şuarâ*, İ. Ü. Ktb. T. Y., nr. 1560, v. 13a, Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, İ. Ü. Ktb. nr. 2377, v. 178b, Mehmed Süreyya, *Sicül-i Osmanî*, c. 1 (İstanbul, 1308), s. 400; Sevim Üngün, *Enisü'l-Müsâmirin'in Tahlîli ve Tenkîtlî Neşri*, İ. Ü. Basılmış doktora tezi, İstanbul, 1972, s. 223.

2 Sehi, a.g.e., a.y.

3 O. N. Peremeçe'nin Emri'nin «pek okumuş birisi» olduğunu belirten ifadesinden iyi tahsil görmüş olduğu anlatılmak isteniyorsa da diğer kaynaklarda bunu teyid eden bir kayda tesadüf etmedik. bk. O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, (İstanbul, 1940), s. 198.

*kâdısı oldukda mansıb-ı tevliyet-i Yıldırım Han ile dil-i mahzûnün şâdân ve gonca-ı hâtırın gül gibi handân itmiş idi.»⁴ Hasan Çelebi, Emrînin bu vazifeden azlını ise şöyle açıklıyor : «*Serv gibi istikâmetde alem ve meşhûr-ı cümle-i âlem iken bazı ashâb-ı zulm u udvân ve bir nice erbâb-ı utv u tuğyân mezbûrı bi-cürm u cinâyet ve gadr u hıyânet ma'zûl itmek ile Emri muhtell olup zülf-i dilberân gibi perîşân ve dil-i hünerverân gibi dembeste ve hayrân oldı. Kendisi dahi bu ma'nâyı bazı eş'ârı ile iş'âr idüp dimişdür :**

*Bir gevherem ki hâk-i siyeh içre kalmaşam
Sarrâf-ı dehr bilmez ise n'ola kıymetüm»⁵*

Riyazî, *Tezkiresi'*nde bu azille ilgili olarak şöyle demektedir : «*Altı akça tevliyet vazifesi ile kanâ'at idüp âkıbet teftiş olunlukda dimişdür.*

*Beni şeş akça cihetle felek incitdi katı
Terk idem gibi huzûr itmek için şeş ciheti»⁶*

Emrî ile görüşmüş olan ve «*Edirne ve İstanbul'da hizmetlerine müllakat idüp sohbet-i hâslarıyla ve meclis-i şerîfleriyle merreten ba'de uhrâ müşerref olmak müyesser olan*» Ahdî'den, onun Medine-i Münevverenin tevliyeti hizmetinde bulunduğunu öğreniyoruz.⁷ *Kühhü'l Ahbâr*'da da «*müddet-i ömrini tevliyet hizmetine masrûf ve damîr-i tavattun ve temekkününü İstanbul ile vatan-ı aslîsi Edirneye ma'tûf eglemegin...*» ifadesini görüyoruz.⁸

Diğer kaynaklarda İstanbul'da bulunduğuna dair hiç bir ifadeye rastlamamakla berâber Âşık Çelebi, 950 senesinde mat'un olup yatariken Emrî Çelebi'nin Berkî namında bir arkadaşı ile kendisini ziyarete geldiklerini, ziyaretten sonra kendisinin öldüğü haberinin şayi olması üzerine Emrî'nin «*Gitdi Âşık Çelebi*» diyerek tarih düşürdüğünü ifade etmektedir.⁹ Emrî gibi tevliyet

4 Hasan Çelebi, a.g.e., s. 175.

5 Hasan Çelebi, a.g.e., a.y.

6 Riyazî, a.g.e., v. 29b.

7 Ahdî, a.g.e., v. 32a.

8 Âlî, a.g.e., a.y.

9 Âşık Çelebi, a.g.e., v. 48a.

vazifelerinde bulunan hatta onun gibi azille de muhatap olan Âşık Çelebi'nin anlattığı bu olayı kendisinin Emir Sultan vakıflarına mütevellî olması olayından önce İstanbul'da bulunurken vaki olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca bahsettiği Berkî isimli şahsın İstanbul'lu «*hıdmet-i kitâbet-i ihtisab*» ile meşgul olan Şair Berkî olduğu kabul edilirse bu görüş daha da kuvvetlenir.¹⁰ Netice olarak Emrî'nin İstanbulda da bulunduğunu söyleyebiliriz.

Emrî'nin tevliyet vazifesinden ileriye gidememesi, memuriyet hayatında yükselememesinin sebebini Riyâzi'nin tabiri ile «*kemal-i istiğna*»smda¹¹ *Gülşen-i Şuarâ*'daki ifade ile «*bir kimse medhinde bir mısra dimemiş*»¹² olmasında aramak yerinde olur. Gerçekten de Emrî

«Gördüm ey dil minnet ister virmege dünyâ murâd
Ana minnet itmeden kurtuldum oldum nâ-murâd
(74. gazel, 1. beyit)

Emriyâ dünyâ murâdm nice hâsıl eylesün
Çün degüldür tab'ma dünyâ vü mâfihâ murâd
(74. gazel, 5. beyit)

beyitlerinde de terennüm ettiği gibi bir istiğna içinde ömrünü geçirmiş, herhangi bir devlet büyüğü için kaside yazmamış, kimseyi medh etmemiştir. *Meşairü'-Şuara*'da «*Hemân aybı budur ki bir perteve mazhar olup dest-res bulmadı ve bir sahib-i vücudun ayn-ı inâyetine mazhar olmadı*» denilerek bu duruma işaret edilmiştir.¹³ Emrî'nin kişiliğinden ileri gelen bu durumu bizzat kendisi ile görüşmüş olan Âlî şöyle tahlil etmektedir: «...*inâyete mazhar düşmemesi ya budur ki inzivâ ve ihmâlinden veyahut bahtının nühûset-i lâyezâlisinden olmuş ola, veyahut mücerred teşbihât ve meâni-i gâmika müteallık hayâlât makbûl-ı ashâb-ı saâdet ve pesendide-i selâtin-i meâli- derecât olmadıği sebebden tevliyet hıdmeti gibi rütbe-i kalîlede tekarrür bulmuş ola. Eğerçi ki cezb-i mahlas anı bir emr-i ehass ve Bârî riâyeti ülül-emre muhtas eylemek gerekdi.*

10 bkz. Hasan çelebi, a.g.e., s. 221.

11 Riyâzi, a.g.e., a.y.

12 Ahdi, a.g.e., a.y.

Velâkîn şânındaki kâbiliyet ve muammâ gibi bî-netîce ve bî-meâl fenne eylediği müdâvemet devlet-i dünyeviyeden mahrumluğuna ve kûşe-i bitûşe-i kanâ'atle ma'sûmluğuna bâis olmuş gibi gelür.»¹⁴

Kısacası Emrî'nin kanâatkâr tutumu ve müstağni tavrı onun memuriyet hayatında yükselememesine sebep olmuş ve Âlî'nin «rüzgar el vermeyip dâima evkâtı fakr u felâketle güzerân olmağın...»,¹⁵ Beyânî'nin «hüner ehli zemânedeki gülmez mefhumu üzre fakr u faka ile ömri geçüp gâh bazı tevliyet ile gâh azille perişan u dem-beste vü hayrân olmuşdur»¹⁶ dediği gibi bütün ömrünü sıkıntı ve yoksulluk içinde geçirmiştir.

Aşağıdaki beyitler kendisinin bu durumunu daha iyi açıklamaktadır :

*Hâlîmi kime diyem kimse de yok yanımda
Bir kurı anar şi'r-i terümden gayri*

(547. gazel, 4. beyit)

*Fakîrüz gerçi kim ammâ gınâ-yı kalb ile bizi
Gören kişi sanur yir gök götürmez mâlumuz vardur*

(197. gazel, 5. beyit)

*Zamânumuz geçicek çok nişân zuhûr eyler
Zamânumuzda egerçi nişânımız yokdur*

(184. gazel, 4. beyit)

Tezkirelerde Emrî'nin şu beyti kendi evi vâfında söylediği kaydedilmektedir :

*Sıgmaya öz hânesine zevk u şâdîden eger
Görse mihnet-hânemiz Emrî Ebû Derdâ bizüm*

(325. gazel, 5. beyit)

13 Aşık Çelebi, a.g.e., v. 46b.

14 Âlî, a.g.e., a.y.

15 Âlî, a.g.e., a.y.

16 Beyânî, a.g.e., a.y.

Riyazî, Emrî'nin ömrünün sonlarına doğru şuurunu kaybettiğini belirtmekte ve bunu «kesret-i tahayyulâta» bağlamaktadır.¹⁷ Burada tezkirelerde Emrî'nin esrar içtiğine işaret eden hadiselerin nakledildiğini de göz önünde tutmalıyız.* Bu durumu Nev'i-zade Atâyî «Şuarâ-yı asırdan esrar ile müttehem olan Hayalî ve Emri...» sözleriyle teyid etmektedir. Dolayısıyla Emrî'nin ömrünün sonlarına doğru aklına ihtilal gelmesini «kesret-i tahayyulât»m yanısıra esrar içmesine de bağlamak mümkündür.¹⁸ Emrî bu hal üzere iken H. 983 (M. 1575) de Edirne'de vefat etmiştir. Hasan Çelebi ve Âlî ölüm tarihini 982 olarak vermiş¹⁹ *Osmanlı Müelliflerin*'de de aynı tarih tekrarlanmıştır.²⁰ Buna mukabil Edirneli Sâî'nin düşürdüğü tarih vefatının H. 983 olduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır.

17 «*Ahir-i ömründe kesret-i tahayyulât ile sevda galebe idiüp aklıma ihtilal gelmiş...*» Riyazî, a.g.e., v. 29a.

* Burada Baki'nin, Emri ve diğer Edirneli şairler hakkındaki «bengî» ni-telemesine işaret etme lüzumu vardır :

*Tab'un ki kân-ı gevher-i nazm oldu Bâkiyâ
İrmez senüm hayâlüne bir iki bengîler* (Atayî, a.g.e., a.y.).

Bilindiği gibi Baki'nin Edirneli şairler ile arası açıktı. Emrî, Mecdî, Kani ve Kamî'nin Baki, Baki'nin de bunlar hakkında hicivleri vardır. (Fâik Reşat, a.g.e., a.y.) Nevizade Atai'ye göre aralarının bozulmasına sebep Baki'nin Edirneli şairler ile olan bir sohbeti esnasında sarfettiği «*Hakka ki şehrinizin mehasini çok, heman aybı budur ki içinde âdem yok*» sözüdür. (Nevizade Atai, a.g.e., a.y.) S. Nüzhet Ergun, Bakiye Kargazade denmesine sebep olarak bu olayın gösterilmesini reddederek bu lakabın Bakiye baba yadigarı olduğunun ve muarızları tarafından bir silah olarak kullanıldığını ileri sürmüş fakat bu görüşünü tevsik etmemiştir.

Bu olaydan sonra başlayan karşılıklı hiciv yazmalar Emrî'nin çağdaşı ve rakibi Bakiye sivrice uzun burunlu, zayıfca, karayağız olması münasebeti ile karga demesine kadar varır. bk. M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 2. baskı, (Ankara, 1986) s. 378. Bu sözün şairler arasında şayi olmasıyla Baki, karga Baki diye anılmaya başlar. Baki de Emri ve diğer Edirneli şairlere ağır ve küfürlü bir dille cevap verir. bk. Nevizade Atai, a.g.e., a.y. ve S. Nüzhet Ergun, *Baki Divanı*, (İstanbul, 1935) s. 478-479.

18 Nev'i-zade Atai, *Hadaikü'l Hakâik fi Tekmület-i Şakâik*, c. 2, (İstanbul, 1268) s. 438.

19 Hasan Çelebi a.g.e., s. 176; Ali, a.g.e., a.y.

20 Mehmet Tabir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, (İstanbul, 1333), s. 77.

Ahmed Badi'nin, Emrî'nin vefatına düşürülen tarihlerden kaydettikleri şunlardır :²¹

Sâî Çelebi :

Hak bu kim olmuş idi mülk-i muammâ ana feth
Tarz-ı eş'ârda misli yoğ idi merhûmun
İşidüp rihletini Sâî didi târihin
Geçdi hay Emri idi Mir Hüseyni Rûmun

Hasan Ziyâî :

İrişdi emri Allahun muverrih
Didi tarih kanı şâir Emri

Diğer bir tarih :

Kodı Emrî suhan iklimini ol dem hâtif
Didi târihin anun kanı Emîr-i şuarâ

*Enisü'l-Müsamirin'deki tarih :*²²

Sana Emri Çelebi ola cennet-i a'lâ câ

Eseri :

Emrî'nin elimizde bulunan eseri Divanı ve muammalarıdır. Muammalarının bazı Divan nüshalarında kısmen kayıtlı olmasıyla birlikte müstakil bir şekilde toplanmış olduğunu da belirtelim. Emrî'ye kaynaklarda iki eser daha atfedilir. Bursalı Mehmet Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nde «*Müretteb divanı gayr-ı matbû ve manzum Pend-i Attar tercümesi matbûdur*» diyor.²³ Fakat S. Nüzhet, *Türk Şairleri* isimli eserinde bu tercümenin Emrî'ye değil Emre'ye ait olduğunu göstermiştir.²⁴ Şuara tezkirelerinde böyle bir tercümenin varlığından bahsedilmemesi de burada hatırlanmalıdır.

21 Ahmet Bâdi, a.g.e., nr. 10392, s. 436.

22 Sevim Üngün, a.g.e., s. 223.

23 Mehmet Tahir, a.g.e., a.y.

24 S. Nüzhet Ergün, *Türk Şairleri*, c. 3, s. 1278.

Riyazî Tezkiresi'nde «*Hüsrev ü Şirin bahrinde bir kitab-ı belâgat-nisâbı vardır ki mevzûu kendi ile ma'sûku beyninde olan mâcerâdır. Bu bir kaç beyit ol kitapdandır*» diyerek aşağıdaki beyitleri naklediyor.²⁵

*Şehinşeh çün oturdü hâslarla
Yemek kondu kalilî taslarla
İmaret yahnisi geldi kebâba
Halâ ibrikleri gitdi şarâba*

Bununla birlikte böyle bir mesneviden diğer kaynaklar bahsetmemektedir. Aslında kendi devrinde büyük üne sahip olduğunu, şiirinin beğenildiğini ve kendisiyle görüşmüş olan bazı tezkire sahiplerinin bulunduğunu bildiğimiz bir şairin Divanı haricinde bir mesnevisinin bulunduğu halde bundan tek bir kaynaktan bahsedilmesi akla yakın da gelmemektedir. Bundan ötürü Emrî'nin Divanındaki şiirleri, muamma ve tarihleri haricinde eseri olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Emrî'nin elimizdeki bilgilere göre sağlığında divanını tertip etmediği ileri sürülebilir. Kendi sağlığında -ölümünden bir sene önce- yazılmış olan Âlî Emirî (ME. 35) nüshasında da Emrî'nin şiirleri mecmuada belirli bir bölümde düzenli bir şekilde yer almamakta, şairimizin şiirlerinin ele geçtikçe gelişi güzel kaydedilmiş olduğu intibahı vermektedir. Bu görüşümüzü diğer bir nüshada müstensihin kaydettiği şu sözler de teyid etmektedir. «...eşârını tedvine mukayyed olmayup maden-i tab'ından hâsıl olan eşâr-ı muhalletü'l-ebîât ve muğlaku's-sınâat vaki olup arsa-ı cihanda perişan olmuştur. Sahâyif-i cerâidde bulduğum cevher-i eşârını tedric ile müsveddâta dere idüp îbrâm-ı yârân ve ikdâm-ı ihvân birle hurûf-ı heçâ tertibince divan cem itmek tedarik eyledüm.»²⁶

Emrî'nin Divan'ındaki şiirlerin çoğu gazeldir. Divan'ın edisyon kritiğini yaparken tesbit ettiğimiz gazel sayısı 581 dir. Gazelilerin dışında iki kaside, bir murabba, bir muhammes, bir müsemmen, iki tahmis, bir müstezad ve 531 mukattaat vardır. Bu aç-

25 Riyazî, a.g.e., v. 27b.

26 İ. Ü. Ktb., T. Y. nr. 2941, v. 1b.

dan Divan şiirinin en çok mukatta'a sahibi şairlerindendir. Yurt içinde bir çok nüshası bulunan Divanın bir nüshası da bu yazının yazıldığı günlerde haçlı saldırısına maruz kalan Sarayova'dadır.

Emrî devrinde muammacılıkla şöhret kazanmıştır. Devrinde çok tutulan muammacılıkta onun kadar muvaffakiyet gösteren bir başka şair daha yoktur. Emrî'nin muammaları kısmen Divan'ının bazı nüshalarında kayıtlıdır. Emrî'nin muammaları müstakil olarak veya diğer bazı şairlerin muammalarıyla karışık halde mecmualarda mevcuttur.*

Sonraki devirlerde yazılan muamma risalelerinde verilen örnekler çoğunlukla Emrî'nin muammalarından seçilmiştir. Topkapı Sarayında H. 1180 (M. 1766 de Kadıasker Ahizade Abdülhalim Efendi namına yazılmış muamma risalesi bu şekilde teptip edilmiştir.²⁷

Kaynaklarda Emrî'nin tarih düşürmedeki ustalığından çokca bahsedilir. Tarih-güylükde alem olduğu, hadd-i ıcaza vardığı, bu sahada ihtirai olduğu kaydedilmektedir. Tarih düşürmede tarh usulü de ilk defa Emrî de görülmektedir.²⁸ Bununla birlikte Emrî'nin Divan'mdaki tarihler azdır. Bunların da muammaları gibi ayrı bir mecmuada kayıtlı olduğu düşünülebilirse de Divan'mm dahi hayatında iken tertip edilmediği cihetten tarihlerinin çoğunun zayi olduğu da söylenilebilir.

Edebî Kişiliği :

Devrinde kaleme alınan şiir mecmualarında *Sultanüş-Şuarâ*, *Emirü's-Şuarâ*, *Emlahu's-Şuarâ* olarak adlandırılan ve şiirlerine geniş yer verilen Emrî, gerek muasırlarının gerekse sonraki devirlerde yetişen şahsiyetlerin takdirini kazanmış bir şairdir. Devrinde tertip edilen şiir mecmualarında onun şiirlerine geniş olarak yer verilmesi, devrin şairlerince takdir edilmesi, şiirlerine na-

* Beş nüshadan istifade ile ortaya koyduğumuz *Emrî'nin Muammaları* isimli basılmamış eserimizde bir ve iki beyitli 650 küstür muammasını tespit ettik.

²⁷ S. Uüzhet Ergün, a.g.e., a.y.

²⁸ İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme* (İstanbul, 1992) s. 154.

zire yazılması onun kendi asrında ne kadar şöhret kazandığını açıkça gösterir.

Konularım şairlerin hayatları, kişilikleri ve edebî faaliyetlerinin oluşturduğu tezkirelerin, devirleri için yeri doldurulmaz bir belge ve kaynak oldukları malumdur. Her devrin edebî bir eleştirisi vardır. Aynı şey Divan Edebiyatı için de sözkonusudur. Dolayısıyla Emrî'nin şairlik yönü-edebî kişiliği hakkında hüküm verirken sonraki devirlerde ne şekilde ele alındığından- veya alınmadığından -daha önemli olan kendi devrinde şiiri- eseri üzerinde nasıl hüküm verildiğidir. Şuara Tezkireleri ise kendi devirlerinin edebî eleştirisini en çok temsil eden eserlerdir. Bundan ötürü tezkirelerde hakkında verilen bilgi ve hükümleri görmek ve değerlendirmek gerekir.

Emrî'den bütün tezkireler çok geniş olarak bahsetmektedir. Kendisinin şiirinden verilen örnekler de devrinde kendisine verilen öneme işaret etmektedir. Latifi, Emrî'yi tanıtırken «*şâir-i sâhir-i bârik-edâ, hûb müverrih ve muammâ-küşâ*» olarak tanıtmaktadır.²⁹ *Gülşen-i Şuara*'da da «*lutf u safâ-yı zihn*» ile mevsuf olduğu belirtilerek «*Kemâl-i tahayyulât ile Şeyh Kemal Hocendî ve mazmûn-ı belâgat- meşhûn ile Derviş Dehenî ve hüsn-i edâ-yı dilefrûz ile Hasan Dehlevî ve manâ-yı dakîk-i pür-sûz ile Rûmun Hüsrevî*» olduğunu söylemektedir.³⁰ *Meşâirü's-Şuarâ*'da da aynı doğrultuda ele alınmakta «*mâlik-i zihn-i celi*» olduğu belirtilmekte ve «*fenn-i şiirin zer-dûzı, ilm-ı nazmun kılı kırk yarar müddekkı*» olarak övülmektedir.³¹ Hasan Çelebi ise kullandığı teşbihlerin, «*hayret-fezâ-yı ashâb-ı fesâhat ve gayret-nümâ-yı erbâb-ı belâgat*» olduğunu söyler. Devri için çok önemli bir kaynak olan *Enîsü'l Müsamirin*'de «*Divan-ı eşârı serâpâ muhayyel ve muamma ve tarihleri bî-bedeldür*» denmektedir.³²

Sehi, Tezkiresinin genç şairleri ele aldığı 8. bölümünde Emrî'yi tanıtırken «*hoş-tab, eş'ârı güzel ve nazmı bi-bedel hoşça ma'nîler fikir ider, muammâ katında mâhir yiğitdür*» gibi ifadeler kul-

29 Latifi, a.g.e., s. 95.

30 Ahdi, a.g.e., v. 31b.

31 Âşık Çelebi, a.g.e., a.y.

32 Sevim Üngün, a.g.e., s. 223.

lanmaktadır.³³ Latifi, Tezkiresinde «*gayet de ince tahayyüli dakik ve icad u tasarrufta naziri nadir kimsedür*» diyerek Sebi'nin takdirkar hükümlerini kuvvetlendirmektedir.³⁴ Riyazi Tezkiresinde aşağıdaki Farsça beyitle Emrî'nin şiirinin hayal cihetinden önemine işaret edilmiştir.³⁵

*Sûz-ı Nev'i bâyed ü elfâz-i Bakî der-sühan
Şüd müselleme Zati der mazmûn u Emrî der-hayâl*

Riyazi ayrıca yukarıdaki «*hoşça maniler fikr ider*» diyen Sehi gibi «*eşâr-ı dilâvizi ser-â-ser pür-meânî*» fikriyle şiirlerinin mana cihetinden önemine dikkat çekmekte Hasan Çelebi de «*dikkat ü nezâket-i meânide Kemâl-i Isfehânîdür*» hükmüyle aynı hususu dile getirmektedir.³⁶ *Gülşen-i Şuarâ*'da ise «*şuarâ-ı rüzgar içinde hallâk-ı meânî*» olarak şöhret kazandığı belirtilmektedir.³⁷ *Meşairü's Şuarâ*'da «*ol kadar ebkâr-ı efkâr ki "lem yetemessehünne insün kablehüm ve lâ-cân"dur, ol cem itmişdür*» denilmektedir.³⁸ *Hallâk-ı meânî* olan Emrî, buna bağlı olarak ince fikir ve hayaller ile şiirini örmüştür.

Bununla birlikte tezkirelerde övgü ile bahsedilen bu durumun daha asrında tenkide maruz kaldığını da görüyoruz. Talikî-zâde'nin *Şehnâmesi*'ndeki şu bilgiler bu açıdan mühimdir: «*Ve Hayâl-i Rûm rihlet itdükden sonra (Sultan Süleyman'ın) asla Rum'da şiir söylendiğine itikad-ı hümayûnları kalmayıp birkaç defa Emrî'nün musanna ve pür-kâr gazelleri arz olundukda, gazelden murâd selâset-i edâ ve nefâset-i hayâl-i gamzededür. Eday-ı ta'bir-i nikât eyleyüp cemiyet-i meânî için nazmı perîşân ve mensûr itmekle âfitâb-ı letâfet sehâb-ı hicâbda mütevârî olıcak dil-küşâlık bulunmaz, diyü buyurmuşlardır.*»³⁹ Gelibolulu Âli'de «*ebyât-ı âşıkâne ve gazeliyât-ı muhakkikânesi nâdir vaki olup eşâr-ı mute-*

33 Sehi, a.g.e., a.y.

34 Latifi, a.g.e., s. 94.

35 Riyazi, a.g.e., a.y.

36 Hasan Çelebi, a.g.e., s. 175.

37 Ahli, a.g.e., a.y.

38 Âşık Çelebi, a.g.e., a.y.

39 Saadet Şehlu. *Şehnameci Talikizade'ye Göre Osmanlı Padışahlarının Şairlikleri*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Basılmamış doktora tezi, İstanbul 1948.

beri hayalât-ı bârik ile âlûde ve vâridât-ı pür-güheri teşbihât ve tevriyeler ile şünûde ve sûtûde olduktan mâadâ...» diyerek Emrî'yi tenkit etmektedir.⁴⁰ Buna mukabil Hasan Çelebi, Emrî'yi, «*bazı ashab-ı hased mezbûrı, cânib-i manâ ile mukayyed olduğundan şehbâz-ı tab'ı hevâ-yı sûz u güdâzda pervâz itmemişdür ve elfâzı rekîkdür, diyü zebân-ı ta'nı dıraz iderler. Amma ki hilâf-ı vâki idügi gün gibi rûşen ve lâmi'dür. Ol tarzda olan eşârı dahi bi-hadd ü şümârdur»* diyerek müdafaa etmektedir.

Gerçekten de Divanı dikkatle gözden geçirildiğinde Emrî'nin âşıkâne zarif gazellerinin bulunduğunu görürüz. Bununla birlikte muamma ile çokça uğraşmanın onun gazellerini de muamma gibi yazmasına, bir takım kelime oyunları ibraz etmesine yol açtığı da bir vakiadır. Tezkireler bu durumu ittifakla kaydetmektedir. Latifi, «*sanâyi-i şiriyyesi tarz-ı muammâ-misâl ve bedâyi-i nazmiyesi üslûb-ı Şebistân-ı Hayâldür»*⁴¹ Riyazi «*efkâr-ı hayal-engizi üslûb-ı Şebistândur.»*⁴² Hasan Çelebi, «*ekser-i eşârı muammâ-misâl ve üslûb-ı Şebistân-ı Hayâl üzeredür.»* diyerek belirtmektedirler.⁴³

Divan Edebiyatında ilk örneklerini XV. asır sonlarından itibaren gördüğümüz muammâ sanatının en büyük üstadının Emrî olduğu ileri sürülebilir. Devrinde çok tutulan muammaçılıkta onun kadar şöhret kazanan ve muvaffakiyet gösteren bir başka şair daha yoktur. Emrî'nin muamma ile temasının nasıl başladığını anlatan Hasan Çelebi, Tezkiresinde «*Diyar-ı Rûmda evvela muamma söyleyen ve muamma-küşa olanın»* Emrî ile babası Kmalızade Ali Çelebi olduğunu söyleyerek babasından naklen verdiği malumat bize muammanın Türk Edebiyatında nasıl inkişaf ettiğini de göstermektedir.

Ali Çelebi Edirne'de Üç Şerefeli Medresesi'nde Merhaba Efen-dinin danışmendi iken Emrî ile tanışmıştır. Muammaya o kadar ehemmiyet verilmediği o dönemde iki arkadaş bu fenne önem verip bu sahada eser ararlar. Sonunda Mir Hüseyin Nisaburi'nin

40 Âli, a.g.e., a.y.

41 Latifi, a.g.e., a.y.

42 Riyazî, a.g.e., a.y.

43 Hasan Çelebi, a.g.e., a.y.

muamma risalesini bulurlar. Bu risaleyi Emri okuyup Kmalızâde istinsah etmiş ve üzerinde beraberce çalışmışlar. Daha sonra Emri bu sanatı ilerleterek bu sahada şöhret kazanmıştır.⁴⁴

Sehî'den Emrî'nin daha genç yaşlarda iken «*muammâ katında mahir yiğit olduğunu*» öğreniyoruz.⁴⁵ Latifi, *Şebistân-ı Hayal* isimli kitabı çokça okuduğunu işaret etmektedir. Riyazî onun «*kavâid-i fenn-i muammâyı intikad-ı tâm ile tekmil ve tahsil idüp üstad-ı benâm*» olduğunu söylemektedir.⁴⁶ Hasan Çelebi de onun muammalarını Mir Hüseyinî'den yüksek tutmaktadır.⁴⁷ Bağdatlı Ahdi ise «*Eğer Rûma tarz-ı muammâyı küşayiş virmese kimse tahsil ve tekmil idüp ol fende ad çıkarmaz idi*» demektedir.⁴⁸ Aşık Çelebi'de aynı şekilde onu Mir Hüseyin ve Şerefüddin Yezdi ile mukayese etmektedir.⁴⁹ Âlî de, «*şâir-i hayâl-engîz ve muammâ-gûy-ı meâl-amiz olup ol fende rütbesi Mir Hüseyin-i Muammayî rütbesine beraber ve bazıları kavlinee ziyade ve ber-terdür*» demektedir.⁵⁰ Devrinde Emrî kadar hiç kimse muamma sahasında muvaffakiyet gösterememiştir. Tezkirelerde muammada birçok İranlı'yı iskat ettiğini gösteren hadiseler nakledilmiştir.

Bütün bu hükümler bizi onun muamma sahasında Divan edebiyatının önde gelen ismi ve üstadı olduğu neticesine götürmektedir. Kendisinden önce de Divan şiirinde muamma söyleyen şairler bulunmakla birlikte muamma gerçek anlamda Emrî ile gelişmiştir. Ondan önce muamma ile temeyyüz eden Muammayî isimli bir şaire tesadüf etmekte isek de Emrî'nin yetişmesiyle bu şairin önemini kaybettiğini görmekteyiz.⁵¹

Emrî'nin Tezkirelerde ele alınan bir diğer yönü tarih düşürmedeki üstünlüğüdür. Riyazî onun «*tarih-güylükda alem*» olduğunu, birkaç vech ile tarih istihraç olunan musanna tarihler söy-

44 Hasan Çelebi, a.g.e., c. 2, s. 681.

45 Sehî, a.g.e., a.y.

46 Latifi, a.g.e., a.y.

47 Hasan Çelebi, a.g.e., a.y.

48 Ahdi, a.g.e., a.y.

49 Aşık Çelebi, a.g.e., a.y.

50 Âlî, a.g.e., a.y.

51 bk. Hasan Çelebi, a.g.e., c. 2, s. 914.

lediğini ifade eder.⁵² Hasan Çelebi de onun bu sahada kudret ve mahareti olduğunu belirterek tamiye üslûbü ile tarih düşürdüğünü belirtir.⁵³ *Gülşen-i Şuara*'da da «üslûb-ı tarihte bî-mesel ve bî-mânend olduğu» kaydedilmekte⁵⁴ *Meşairü's Şuarâ*'da onun bu sahada ihtira'ı olduğu ifade edilmektedir.⁵⁵

Tezkirelerde onun edebî şahsiyeti hakkında verilen hükümleri üç noktada toplayabiliriz. a) İnce tahayyül ve bakir mana. b) Muamma sahasında edebiyatımızda çığır açması. c) Tarih düşürmedeki başarısı. Fakat maalesef şuara tezkirelerindeki Emrî'ye verilen bu önem edebiyat tarihlerinde devam etmez. Bunun sebebinin Emrî'nin zarif ve güzel pek çok gazeli olmasına rağmen bir nevi edebî moda olan muamma ve tarih düşürme yönüyle tanınmasına bağlayabiliriz. Bir nevi edebî moda sayabileceğimiz muammacılık ve tarih düşürmenin sonraki devirlerde önemini kaybetmesi muamma üstadı olarak tanınan Emrî'nin de önemini kaybetmesine ve şiirlerinin unutulmasına yol açmıştır. *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* ve *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*'nda Emrî'den Bakî ile olan hicivleşmeleri dolayısıyla bahsedilmektedir.⁵⁶ *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*'nda «Emrî bu devirde mesel-gûlukda, muamma-gûlukda mümtaz idi. Kendisine hallak-ı meani namını verirlerdi» demekle yetinilmiştir.⁵⁷ *Osmanlı Müellifleri*'nde «kavî-tabiat bir şair» olarak nitelenerek «*Farisî-dan fenn-i muammâda fâiku'l-akrân idi*» denilmektedir.⁵⁸ Gibb ise Emrî'yi Rahimî, Fevrî ile beraber asrın lirik şairleri olarak nitelemekle yetinir.⁵⁹ Ahmet Badî ise Emrî'ye eserinde geniş yer vererek ele alır. «*Divan-ı eş'ârı serâpa muammâ ve muhayyel ve tarihleri bî-bedeldir*» dedikten

52 Riyazî, a.g.e., a.y.

53 Hasan Çelebi, a.g.e., a.y.

54 Ahdî, a.g.e., v. 32a.

55 Âşık Çelebi, a.g.e., a.y.

56 Faik Reşad, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, (İstanbul, tarihsiz), s. 282; Köprülü Mehmet Fuat - Şahabeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, (İstanbul, 1332), s. 312.

57 Köprülü Mehmet Fuat - Şahabeddin Süleyman, a.g.e., s. 357.

58 Mehmet Tahir, a.g.e., a.y.

59 H. A. R. Gibb, *A History of The Ottoman Poetry*, c. 3, (London, 1904), s. 133.

sonra Ubeydî, Bakî, Hayalî ve Emrî hakkında yukarıda geçen Farsça dörtlüğe benzer şu şiiri kaydeder :⁶⁰

*Ubeydî'nün sözünde söz vardur
Edâda lîk Bakî bî-bedeldür
Nezâketde Hayâlî gibi olmaz
Velî Emrî tahayyülde meseldür.*

Emrî'nin şiirinin kaynaklarda nasıl ele alındığını gösterdikten sonra bu konu ile ilgili kendi düşüncelerimizi de özetlemek istiyoruz.

Emrî'nin şiirleri umumiyetle beşerî aşkı konu almakta olup ilahî aşkı doğrudan konu alan tasavvufî şiir yazmamıştır. Bu hususu şu beyti pek güzel ifade etmektedir :

*Söfi mecâz anladı yâra mahabbetüm
Âlemde bilmedi gitdi hakikatüm*

Şiirlerinde sevgili tipi ile ilgili kullandığı klişeleşmiş ifadelerin yanısıra

*Sarı saçın ol peri misk ile zencîr eylemiş
Bu dil-i divânenün bendine tedbîr eylemiş*

(247. gazel, 2. beyit)

beytinde de gördüğümüz gibi zaman zaman alışılmışın dışına çıkmaktadır.

Divan'mda mevcut tipler aşık, maşuk/sevgili, rakib, zâhid, söfi, zengin, fakir, sarhoşa kadar uzanan zengin bir kadroya sahiptir. Konu ve işaret edilen tarihî, efsanevî, dinî, unsurlarda esas gaye ve hedef sevgilinin güzelliğini izah ve ifadedir. İfadeye canlılık katan, şiir dilinin günlük dil ile olan ilişkisini gösteren ve şahsî üslûbun belirlenmesinde faydalı olan deyimler sıkça kullanılmıştır.

60 Ahmed Badi, a.g.e., a.y.

Şiirinde kötümser olan hayata ve dünyaya bakış gelenek icabı takınılan bir tavır değil gerçeğin yansıtılmasıdır.

*Ne izz ü devlete râgıblaruz ne mâlumuz vardur
Ne de bir mâ-miyânı kucmak ister hâlümüz vardur*
(170. gazel, 1. beyit)

*Fakîrüz gerçi kim ammâ gınâ-yı kalb ile bizi
Gören kimse sanur yir gök götürmez mâlumuz vardur*
(170. gazel, 4. beyit)

*Bir yanar yok benüm için eigerümden gayrı
Aglarum kanı iki çeşm-i terümden gayrı*
(547. gazel, 1. beyit)

*Gönülde her ne ise var huzûrdan gayrı
Cihân içinde nem eksük sürürdan gayrı*
(579. gazel, 1. beyit)

beyitleri içinde bulunulan hayatın samimi/gerçekçi şekilde yansıtılmasıdır.

Divan şairi umumî kadrosu önceden tesbit edilmiş müşebbehün bih'lerin dışına çıkarak -bedî şartlar dahilinde- yeni unsurlar bulduğu veya tevarüs edilen bu hazır malzemeyi farklı bir şekilde işleyip sunduğu nisbette «kendisi»ni ortaya koyar. Emri bunu başara-bilen bir şairdir. Belâgat kitaplarındaki prensiblere göre âmi-yâne - «karib-i mübtezel» olarak adlandırılabilir yüz - güneş ile parmak - hilâl münasebetini aşağıda tasvirî bir üslûbla başarılı bir şekilde kullanışı bunun güzel bir örneğidir.

*Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstine bir hurşîd
Meger ki pençe-i sîmine ol meh-pâre yasadınmış*

Kmalızade bu hususa dikkat çekerek Emri'nin «teşbihlerinin hayret - fezâ-yı fesâhat ve gayret-nümâ-yı belâgat» olduğunu söylemektedir.

Emrî'nin üslûbunun bir özelliği de veciz olmasıdır. Onun «*Güli yok bustânde n'eylersin*» mısraı Tanzimat sonrası belagat kitaplarında icâz'a örnek olarak gösterilmiştir.

Muamma ile ziyade uğraşmasından olsa gerek, bazı beyitlerinde «ta'kid-i manevî» görülmekle beraber kelime kadrosu «garâbet»ten, ifadesi «za'f-ı telif»ten uzaktır.

Şiiri teknik bakımdan sağlam olup yer yer görülen imale ve zihaf'lar'a rağmen aruzu başarılı bir şekilde kullanmış, kafiye hususunda da uyûb/kusurlar'dan uzak kalabilmiştir.

Şiirleri devri ile alâkalı örf ve adetleri, günlük hayat ile alâkalı bir çok hususu aksettirmesi bakımından da mühimdir. Filvaki bir edebiyat metninden ve edebiyat araştırmacısından ilk önce beklenenin sosyal hayatla alâkalı meselelerin tespiti, tarih ve sosyolojiye malzeme bulma olmadığı, böyle bir uğraşın da ancak edebî metinlerin anlaşılması hedefinin korunduğu ve bu hususta sağlayacağı fayda nisbetinde edebî bir faaliyet sayılabileceği malûm bir hakikat olmakla birlikte Emrî'nin şiirlerinin bu açıdan bize sunduğu malzemenin zengin olduğunu, Divan şiiri ile sosyal hayat bağlantısını, güzel bir şekilde gösterdiğini de özellikle kaydetmemiz lâzımdır.

Özetle; Emrî'nin şiirlerinde bir sanatkar titizliği ve itinası, kuvvetli bir hayal dünyasıyla beraber kıvrak bir zekâ ve yer yer bir lirizm görürüz. Muhayyile ve tasvir kudreti, bakir mazmûn ve deyişleri, alışlagelen benzetmelerde orijinal alâkalar kurması, muamma'da Divan şiirinin üstadı oluşu ve sair hususlar dolaşısıyla -son dönem edebiyat tarihlerinde hak ettiği yeri bulamamış olan- Emrî XVI. asrın kuvvetli, orijinal ve başarılı şairlerindedir.

* Makale içindeki gazel ve beyit numaraları *Emrî ve Divanı* (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1991) isimli basılmamış doktora tezimizdeki gazel ve beyit numaralarına işaret etmektedir.